

ผลการศึกษารากษากับอำนาจของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน The Language and Power of the Traditional Thai-Isan Herbalists

กมลมาลย์ รักศรีอักษร¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาษากับอำนาจของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานโดยพิจารณาจากการใช้ภาษาในการสื่อสาร โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ หมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน จำนวน 6 คน จากจังหวัดอุดรธานี ขอนแก่น และศรีสะเกษ โดยการเลือกแบบเจาะจง ผลการศึกษา พบว่า อำนาจของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานเกิดจากการใช้ภาษาที่มีคุณลักษณะทางภาษาและตัวบ่งชี้ทางภาษา คุณลักษณะทางภาษาที่ปรากฏ มี 4 คุณลักษณะ ได้แก่ คุณลักษณะความแจ่มชัด มีคำบ่งชี้ทางภาษา ได้แก่ การใช้คำแสดงหลักฐานหรือเห็นภาพ การอ้างถึง คุณลักษณะการบังคับ-ชี้ นำ ตัวบ่งชี้ทางภาษา คือ กริยาบังคับ กริยาอนุญาต กริยาชี้ นำ และประโยคคำสั่ง คุณลักษณะความปิดบังอำพราง มีตัวบ่งชี้ทางภาษา คือ การไม่ระบุแหล่งที่มาอย่างชัดเจน อุปสรรคณ์ ข้อมูลไม่ครบ ทำเป็นเรื่องเล็ก และ คุณลักษณะการโน้มน้าว มีตัวบ่งชี้ทางภาษา คือ คำสรรพนาม การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ และอุปสรรคณ์ จากคุณลักษณะทางภาษาแสดงให้เห็นว่า หมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานมีลักษณะน่าเชื่อถือ เชื่อง่าย ฟังพาได้ และน่าประทับใจ คุณสมบัติที่ปรากฏของหมอสมุนไพรจึงเป็นผู้มีความรู้มากกว่า เป็นผู้ตัดสินใจ และเป็นผู้เป็นมิตร

คำสำคัญ: ไทยอีสาน, หมอสมุนไพร, อำนาจ และ คุณลักษณะทางภาษา

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

Abstract

The research aimed at studying the language and influence of Thai-Isan herbalists by considering linguistic characteristics concepts. The sampling groups were selected specifically and comprised six Thai-Isan herbalists from Udon Thani, Khon Kaen, and Srisaket provinces. The results of the study revealed that linguistic features and language indicators empowered the Thai-Isan herbalists. There were four linguistic features found in the current study. First, the clarity feature with indicating words included words used for proof or visuality and references. Second, obligation-direction feature was composed of obligation verbs, permission verbs, directive verbs, and imperative sentences. For the obscurity feature regarded as the third aspect, the language indicators were non-defined sources, metaphorical expressions, incomplete information, and bringing up small issues. Last, the persuasive feature consisted language indicators such as pronouns, use of rhetorical questions, and metaphorical expressions. From the linguistic features proposed previously, they showed that the Thai-Isan herbalists were reliable, trustworthy, and impressive. Therefore, the roles of Thai-Isan herbalists were perceived as the philosophers, the decision makers, and the amiable ones.

Keywords: Thai-isan, herbalists, influence, linguistic features

บทนำ

การใช้ “อำนาจ” ในการสร้างและสื่ออุดมการณ์หรือชุดความคิด ความรู้ ค่านิยมเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในสังคมโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญนั้น หากอุดมการณ์สามารถถ่ายทอดไปยังคนหมู่มาก ก็มีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลในการกำหนดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในสังคม และกำกับแบบแผนความคิดการกระทำของคนในสังคมได้ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวข้องกับอำนาจและการใช้ภาษาของแพทย์กับผู้ป่วยเป็นวาทกรรมชุดหนึ่งที่ปรากฏในสังคมที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้สนทนาได้อย่างชัดเจน โดยแพทย์มักเป็นผู้ควบคุมการสนทนา เพื่อให้ผู้ป่วยบอกข้อมูลที่จำเป็นในการตรวจวินิจฉัยโรค ทั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้การวินิจฉัยและการรักษาถูกต้องซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ป่วย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้อาจทำให้ฝ่ายที่ถูกควบคุมต้องเสียประโยชน์หรือถูกละเมิดสิทธิได้เช่นกัน ดังที่งานวิจัยของนอร์แมน แฟร์คลัฟ (Norman Fairclough, 1995) ที่ได้ศึกษาการใช้ภาษาของแพทย์กับผู้ป่วย พบว่า แพทย์ใช้อำนาจที่มีเหนือกว่าผู้ป่วย ในฐานะผู้เชี่ยวชาญควบคุมการสนทนาในลักษณะที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้ป่วยบอกเล่าปัญหาของตนหรือซักถามข้อสงสัย ไม่สนองประเด็นของผู้ป่วย แสดงท่าทีว่าข้อมูลของผู้ป่วยนั้นไร้สาระ การให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อดีข้อเสีย

ของการรักษาแบบต่างๆ ไม่ครบถ้วน ทำให้ผู้ป่วยอาจตัดสินใจเลือกวิธีการรักษาไม่ถูกต้อง การใช้อำนาจควบคุมการสนทนาของแพทย์ในลักษณะนี้อาจมีส่วนทำให้การรักษาไม่มีประสิทธิภาพและเกิดผลเสียต่อผู้ป่วยได้ การใช้อำนาจควบคุมนี้ยังส่งผลทำให้เกิดการครอบงำทางความคิด ทำให้อีกฝ่ายที่เป็นผู้ถูกครอบงำ เกิดความเชื่อและกระทำตามสิ่งที่ผู้ครอบงำต้องการ ซึ่งการครอบงำทางความคิดเช่นนี้จัดเป็นการใช้อำนาจในทางมิชอบ สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ และคณะ (2549) ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับอำนาจในลักษณะดังกล่าวไว้ว่า อำนาจของภาษานั้นอยู่ที่ความสามารถในการสื่อสะท้อนความเป็นไป ความคิด ความเชื่อต่างๆ ในสังคม แต่ยิ่งไปกว่านั้นภาษายังมีอำนาจในการควบคุมการมองเห็น การรับรู้ ซึ่งนำไปสู่ความคิดความเชื่อ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่คนกลุ่มต่างๆ มีอยู่ร่วมกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า กลวิธีทางภาษาเพื่อแสดงอำนาจและอุดมการณ์เป็นวิธีการสื่อความหมายถึงการมีอำนาจหรือแสดงออกถึงการใช้อำนาจลักษณะต่างๆ ที่แอบแฝงอยู่ในถ้อยคำสำนวนภาษา เพื่อแสดงออกถึงการมีอำนาจเหนือบุคคลอื่นด้วยการผลิตซ้ำ ตอกย้ำ และเผยแพร่ความคิดความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งให้มีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของบุคคลอื่นให้เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางที่ผู้ผลิตตัวบทหรือผู้มีอำนาจเหนือกว่านั้นต้องการ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการใช้ภาษากับอำนาจที่ปรากฏจากการใช้ภาษาของหมอสุมณไพรพื้นบ้านไทยอีสาน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ไทยอีสาน หมายถึง กลุ่มวัฒนธรรมไทยอีสาน เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และใช้ภาษาไทยถิ่นอีสานในการสื่อสาร

อำนาจ หมายถึง ความสามารถในการกำหนดให้ผู้อื่นเป็นหรือกระทำตามความต้องการของตนเอง แม้ว่าผู้อื่นจะขัดขืนก็ตาม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แนวคิดคุณลักษณะทางภาษา (Attribution) ที่เสนอแนวทางในการวิเคราะห์ลักษณะทางภาษา โดย อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2558) ที่ศึกษาและได้แนวคิดมาจากแนวคิด ของ ดักลาส ไบเบอร์ (Biber, 1988) มาใช้ในการศึกษาทำเนียบภาษาในภาษาไทย แนวคิดคุณลักษณะทางภาษานี้เป็นแนวคิดที่มุ่งค้นหาลักษณะของทำเนียบภาษาในด้านการใช้คำ และรูปประโยค

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลจากสถานการณ์การสื่อสารการรักษาโรคของหมอสุมณไพรซึ่งคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกแบบเจาะจง จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

คือ จังหวัดอุตรธานี จำนวน 2 คน ตอนกลาง คือ จังหวัดขอนแก่น จำนวน 2 คน และตอนล่าง คือ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้น 6 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูลทั้งภาพและเสียง และการจดบันทึกข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยมุ่งเน้นวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางการสื่อสารในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านไทยอีสาน การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์จึงได้กำหนดเกณฑ์ในการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

(1) การใช้ถ้อยคำภาษาที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรค

(2) ในกรณีที่มีการใช้วัตถุหรือพิธีกรรม จะต้องเป็นวัตถุหรือพิธีกรรมที่หมอสมุนไพรพื้นบ้านเป็นผู้ใช้ และเป็นผู้ประกอบพิธีในการรักษาโรคเท่านั้น

การวิเคราะห์คุณลักษณะทางภาษาที่แสดงอำนาจของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน

แนวคิดคุณลักษณะทางภาษานี้ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2558:19) ได้อธิบายว่า คุณลักษณะหมายถึง คุณสมบัติที่เป็นนามธรรม และประกอบกันเข้าเป็นอัตลักษณ์ของวิธภาษาแบบใดแบบหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่า คุณลักษณะทางภาษา คือ คุณสมบัติของภาษาที่ใช้ในการอธิบายลักษณะและอัตลักษณ์ของบุคคลสถานที่ หรือวัตถุ ดังนั้น ตัวบ่งชี้ทางภาษาที่หมอสมุนไพรเลือกใช้ในการสื่อสารจึงสามารถบ่งบอกคุณลักษณะทางภาษาของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานในวิถีปฏิบัติทางการสื่อสาร หมอสมุนไพรพื้นบ้านมีการใช้ภาษาที่หลากหลายตัวบ่งชี้ ซึ่งทำให้เกิดคุณลักษณะทางภาษาเด่นของทำเนียบภาษาหมอ

การศึกษาครั้งนี้ พบว่า ในวิถีปฏิบัติทางการสื่อสารการรักษาโรคของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน ปรากฏคุณลักษณะทางภาษาเด่นของทำเนียบภาษาหมอพื้นบ้าน โดยคุณลักษณะทางภาษาที่ปรากฏนี้มีตัวบ่งชี้ทางภาษาหลายตัวบ่งชี้ประกอบกัน ผู้วิจัยจะนำเสนอโดยเรียงลำดับจากคุณลักษณะทางภาษาที่มีตัวบ่งชี้จำนวนมากเรียงลำดับไปหาน้อย ได้แก่ คุณลักษณะการบังคับ-ชี้ นำ คุณลักษณะความปิดบังอำพราง คุณลักษณะความแจ่มชัด และคุณลักษณะการโน้มน้าว มีรายละเอียดดังนี้

1. คุณลักษณะการบังคับ-ชี้ นำ

การบังคับ-ชี้ นำ คือ การใช้ภาษาที่สื่อความหมายถึงการบอกให้ผู้อื่นทำบางสิ่งบางอย่างตามที่ผู้พูดต้องการ การแสดงอำนาจบังคับ-ชี้ นำ พบในการใช้ภาษาของแพทย์ ทั้งแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ส่งสารมีอำนาจในการบังคับให้ผู้รับสารปฏิบัติตาม ตัวบ่งชี้ทางภาษาที่แสดงคุณลักษณะการบังคับ-ชี้ นำ คือ กริยาบังคับ กริยาอนุญาต กริยาชี้ นำ และประโยคคำสั่ง

1) กริยาบังคับ คำกริยาบังคับที่เป็นตัวบ่งชี้คุณลักษณะการแสดงอำนาจบังคับ ได้แก่ คำว่าอย่า ห้าม ต้อง ในการใช้ภาษาของหมอสมุนไพรพื้นบ้านนี้มีการใช้คำกริยาบังคับซึ่งมีตัวบ่งชี้ คือ คำว่า อย่า เพื่อแสดงอำนาจบังคับผู้ป่วย ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1

หมอสมนไพร: “ช่วงนี้กะ *อย่* ฟึ่งกินเนื้อสัตว์เด้อ พวกไก่ เป็ด สัตว์ปีกทั้งหมด อาหารทะเล กุ้ง หอย ปู ปลา *อย่* ฟึ่งไปกิน มันลิดิต นวดจิ้งได่กะบ่อเขาเด้อ” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 20 สิงหาคม 2559)

จากตัวอย่าง หมอสมนไพรที่บ้านมีการใช้คำกริยาบังคับ คือ *อย่า* ซึ่งเป็นคำบังคับที่แสดงถึงเจตนาของผู้ส่งสารว่าต้องการบังคับผู้รับสารให้ปฏิบัติตามหรือไม่ให้ปฏิบัติตามอย่างไร เป็นการบังคับ-ชี้้นำให้ผู้ป่วยปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเด็ดขาด

2) กริยาอนุญาต คำกริยาอนุญาตที่เป็นตัวบ่งชี้คุณลักษณะบังคับ-ชี้ นำ โดยการใช้อำนาจบังคับตามสภาพของตน ได้แก่ คำว่า อนุญาต อาจ สามารถ ให้ ได้ ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 2

หมอสมนไพร: “เอา จดตามนี้ ภาวนาคาถา สัพพเสา บทสักถวาฯ บทพระอิติปิโสฯ ให้ภาวนาไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเข็ดยาแล้ว พวกบทสวดพวกนี้ กะไปหาเอาน้ำที่เพิ่นพิมพ์แจก *กะได้* มีคือกัน”

ผู้ป่วยจดบันทึกชื่อคาถา

หมอสมนไพร: “ยามฝนยา *ให้* ฝนใส่น้ำขาวเข้าใส่หน่อยๆ *อย่า* ใส่หลาย แล้วกะ *ให้* ฝนกิน น้ำยานั้นละ ฮีสีใสในนมให้มันกิน *กะได้*” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 25 สิงหาคม 2559)

จากตัวอย่างในข้างต้น หมอสมนไพรมีการใช้กริยาอนุญาต คือ *ให้* และ *ได้* ซึ่งเป็นคำกริยาที่บ่งชี้ว่าการกล่าวอนุญาตให้ผู้ป่วยนั้นกระทำได้ คือ *ให้* ภาวนา *ให้* ฝนยา *ให้* กิน และ คำว่า “*กะได้*” “หาเอาที่เพิ่นพิมพ์แจก *กะได้*” “ใส่นม *ให้* มันกิน *กะได้*” เป็นการอนุญาตให้ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยปฏิบัติตามได้ คือ ภาวนาได้ ฝนยาเองได้ ให้กินได้ เป็นต้น

3) กริยาชี้ นำ คำกริยาชี้ นำ คือ คำกริยาที่สื่อความหมายในเชิงเสนอแนะว่าผู้รับสารควรทำอย่างไรและผู้ส่งสารต้องการอะไร เช่น สมควร เชิญชวน ชวน เสนอ แนะนำ ควร อยากร ประสงค์ อยากร ต้องการ หวัง เป็นต้น คำกริยาเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้คุณลักษณะการบังคับ-ชี้ นำ แนะนำ อยากร

ตัวอย่างที่ 3

หมอสมนไพร: “มียาที่ลิกินได้ พวก ฮากตันสามกษัตริย์ ฮากตันหัวสิงห์ เป็นสมุนไพรแก้ผิดสำแดง ยาสมุนไพรตัวนี้ หมอเห็ดส่งให้ออนามัยดู เพราะได้รับการรับรองแล้วว่าดีปลอดภัย อยากรให้เอาไปกินเด้อ”

ผู้ป่วย: “ขอบคุณคะหมอ” (นายทองจันทร์ ภูกิ่งพลอย วันที่ 25 มีนาคม 2560)

จากตัวอย่างในข้างต้น ผู้ป่วยและหมอสมนไพรมีการใช้คำกริยาชี้ นำด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย โดยฝ่ายผู้ป่วยกล่าวคำว่า “อยากร” ซึ่งเป็นคำกริยาชี้ นำเพื่อสื่อความหมายถึงความต้องการหายจากโรค หมอสมนไพรกล่าว

คำที่สื่อความหมายในเชิงเชิงขบขัน คือ “เอ้า ยกขันใส่หัวเจ้า” คือ เชิญชวนให้ผู้ป่วยกระทำในสิ่งที่หมอสมุนไพร่ต้องการ

(4) ประโยคคำสั่ง ประโยคคำสั่ง คือ ประโยคที่ขึ้นต้นด้วยคำกริยา แต่อาจไม่ปรากฏประธานของประโยค ซึ่งเป็นบุรุษที่สอง เช่น ยกแขนสิ เดินสิ ลองสิ กำมือ เหยียดขาออกมาสิ เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 4

หมอสมุนไพร่: “ใส ยี่นแขนออกคู้ กำมือพ้อม”

ผู้ป่วยยี่นแขนออกมาข้างหน้า ทำท่ากำมือ

หมอสมุนไพร่: “กะพอได้อยู่ ประสาทมันกะลือบ่ค่อยดีปานได้ ต้องปัวพวกประสาทมัน”

ผู้ป่วย: “เฮ็ดจั่งได๋น้อ”

หมอสมุนไพร่: “กะกินยา นวด เอาความฮ้อนเข้ารักษาประสาทมัน เลือดลมมันค่อยแลนดี แต่ว่า ข่อยบมียาบางโตได้ เจ้าไปซื้อเอาเด้อ ร้านข้างตลาดนั้นละ เอ้า นี้ ต้มชะก่อนเด้อ จนยาออกเปิดนั้นละ เปิดแล้วกะมาเอาอีกกะได้ วันเสาร์หน้า มาอบยาเอาเนาะ ข่อยสิให้ เขาเฮ็ดไว้ถ้า มาแต่เช้าๆ โทรมาบอกก่อนกะได้ก่อนสิเข้ามา” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2559)

จากตัวอย่างข้างต้น การขึ้นต้นประโยคด้วย คำกริยา ยี่น กำ ในประโยคนี้มีการละประธานคือบุรุษที่สองที่หมอใช้เรียกผู้ป่วย ในประโยค *เจ้าไปซื้อเอาเด้อ* ไม่ได้ละประธานของประโยค แต่เป็นรูปประโยคคำสั่ง คือ สั่งให้ผู้ป่วยไปซื้อยาด้วยตนเอง คำลงท้ายของประโยคในภาษาไทยอีสานด้วยคำว่า “เด้อ” แสดงถึงความหมายว่าเป็นประโยคคำสั่ง หรือในการใช้ประโยคขอร้อง ซึ่งการใช้รูปประโยคคำสั่งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะการบังคับ-ชี้แนะ โดยมีเจตนาให้ผู้ฟังกระทำตาม

2. คุณลักษณะความปิดบังอำพราง

ความปิดบังอำพราง คือ การใช้ภาษาเพื่อปิดบัง หรือลวงให้ผู้รับสารเข้าใจไปในทางอื่น หรือซ่อนข้อมูลบางประการเอาไว้ กลวิธีทางภาษาที่สะท้อนถึงคุณลักษณะนี้ได้แก่ การไม่ระบุแหล่งที่มาอย่างชัดเจน อุปสรรค ข้อมุลไม่ครบ ทำเป็นเรื่องเล็ก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) *การไม่ระบุแหล่งที่มาอย่างชัดเจน* การไม่ระบุแหล่งที่มาของข้อมูลอย่างชัดเจนนี้ มีคำบ่งชี้ที่หมอสมุนไพร่พื้นบ้านใช้ คือ คำว่า *เพิ่นว่า* (เขาว่า) *ไต่บ้าน* (ชาวบ้าน)

ตัวอย่างที่ 5

“...เพิ่นไปวิจัยแล้วว่ามันดี รักษาโรคได้ *สรั้ง*มา เห็นกะมักหลาย *เพิ่นว่า* มันเป็นธรรมชาติ บมีพิษภัย กะซื้อไปขายอยู่เมืองนอกพุ้น หมออนามัยเพิ่นให้ข่อยไปออกหน่วยนำเด้ กะจ่ายยาชุมหมุ่นี่ละ ใส่ซองยาของโรงบานเพิ่น *ไต่บ้าน*กะมารับเอา กะบ่เห็นว่าไต่สิเป็นหยั่ง” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 31 สิงหาคม 2559)

จากตัวอย่างข้างต้น หมอสมุนไพร่พื้นบ้านใช้คำว่า “*เพิ่น* (เขา) *ไต่บ้าน* (ชาวบ้าน) โดยไม่มีการระบุ ว่า เพิ่น (เขา) นั้นคือใครอย่างชัดเจนจึงเป็นการแสดงให้เห็นคุณลักษณะความปิดบังอำพรางในการสื่อสาร

การปิดบังอำพรางข้อมูลนี้ทำให้ผู้รับสารเข้าใจไปในอีกทางหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นความเข้าใจไปในทิศทางที่หมอสมุนไพรมองต้องการให้เกิดความเชื่อมั่นในประสิทธิภาพของสมุนไพรมารับของหมอเอง การไม่แจ้งข้อมูลทั้งหมดอย่างละเอียดชัดเจนนี้ เป็นเจตนาของผู้ส่งสารที่ต้องการปิดบังอำพรางไว้ในบางส่วนของข้อมูลที่อาจมีผลต่อความน่าเชื่อถือ หรืออาจมีผลต่อความเชื่อมั่นได้มากกว่า จึงเลือกที่จะปิดบังอำพรางไว้ในบางส่วน และเลือกใช้ถ้อยคำที่แสดงถึงสถาบัน หน่วยงานของรัฐ และบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือในทัศนคติของผู้รับสารซึ่งเป็นชาวชนบท เช่น โรงพยาบาล เมืองนอก หมออนามัย และ ฝรั่ง

2) *อุปลักษณ์* การใช้อุปลักษณ์เพื่อปิดบังอำพรางนี้เป็นการพูดถึงสิ่งหนึ่งเปรียบเป็นอีกสิ่งหนึ่ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อปกปิด ซ่อนเร้นข้อมูลหรือความคิดบางประการไว้ ไม่ให้ผู้ป่วยได้รับทราบข้อมูลทั้งหมดอย่างละเอียดและชัดเจน ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 6

หมอสมุนไพรมะ: “อย่างไต้ยู่ กะรักษาได้ *เส้นมันยังบ่ตาย* ใช้วิธีอบเอากะได้ ชุดหลุม เอาฝางมาสอง เอายาใส่ เอาคนนอนลง แล้ว กะสูมไฟใส่ บโตนดอก” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 8 กันยายน 2559)

จากตัวอย่าง การกล่าวเปรียบเทียบกับลักษณะอาการความรุนแรงของโรคด้วยการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความเข้าใจ โดยการเปรียบเส้นประสาทที่ขาของผู้ป่วยกับสิ่งมีชีวิตที่สามารถตายได้

3) *ข้อมูลไม่ครบถ้วน* การให้ข้อมูลขาด ไม่เต็มที่ บ่งบอกถึงความปิดบังอำพราง เช่น บางคนส่วนใหญ่ ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 7

หมอสมุนไพรมะ: “ยาสมุนไพรมะสำเร็จรูปตัวนี้

หมอผลิตส่งให้ออนามัยเป็นประจำ เพราะ *ได้รับการรับรองแล้ว* ว่าดีแล้วกะปลอดภัย

ผู้ป่วย: “ขอบคุณค่ะหมอ” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 31 สิงหาคม 2559)

จากตัวอย่าง การแจ้งข้อมูลบางส่วน โดยการให้ข้อมูลไม่ครบนี้ เป็นการกล่าวโดยมีเจตนาสร้างความน่าเชื่อถือโดยการกล่าวถึงบุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งมีความน่าเชื่อถือในทัศนะของชาวชนบท ดังนั้นแม้การไม่ระบุข้อมูลการรับรองอย่างชัดเจนก็สามารถสร้างความมั่นใจให้แก่สรรพคุณของสมุนไพรมะได้

4) *ทำเป็นเรื่องเล็ก* การใช้คำที่สื่อความหมายว่าเรื่องที่กล่าวนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องไม่ยากและไม่รุนแรง ก็เป็นการปิดบังอำพรางเช่นกัน การปิดบังอำพรางโดยทำให้เป็นเรื่องเล็กน้อยพบในการกล่าวถ้อยคำของหมอสมุนไพรมะที่บ้าน คือ บ่หลาย (ไม่มาก) ซื่อๆ (เฉยๆ)

ตัวอย่างที่ 8

ญาติผู้ป่วย: “จ้่า *มันบ่เป็นหยั่งหลาย* หมอจ้่า”

หมอสมุนไพรมะ: “แมน *บ่เป็นหยั่งหลาย* เอายาซุมนี่ไปให้มันกิน มันกะเซาดอก” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 9 กันยายน 2559)

จากตัวอย่าง หมอสมุนไพรมันได้กล่าวว่าการกล่าวถ้อยคำที่สื่อความหมายถึงความไม่รุนแรงของโรคนี้จึงเป็นการแสดงเจตนาเพื่อปิดบังอำพรางข้อมูลที่แท้จริง โดยมีเจตนาที่แฝงอยู่ในถ้อยคำคือเพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความสบายใจและมีกำลังใจมากขึ้น

3. คุณลักษณะการโน้มน้าว

การโน้มน้าว คือ การชักชวนให้เห็นดีเห็นงามหรือให้อ่อนอ่อนตาม ดังนั้นคุณลักษณะการโน้มน้าวของภาษาจึงมีความหมายถึงลักษณะการใช้ภาษาที่ผู้ส่งสารมีจุดประสงค์ที่จะจงใจให้ผู้รับสารเห็นดีเห็นงาม โอนอ่อน หรือคล้อยตามสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการ ในภาษาของหมอสมุนไพรมันมีการเลือกใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อแสดงคุณลักษณะการโน้มน้าว คือ คำสรรพนาม การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์และอุปลักษณ์ ดังต่อไปนี้

1) *คำสรรพนาม* การใช้สรรพนาม โดยเฉพาะสรรพนามบุรุษที่หนึ่งทำให้เกิดความเป็นส่วนตัวยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถแสดงความรู้สึกใกล้ชิดระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ในการใช้ภาษาของหมอสมุนไพรมันไทยอีสานนี้ มีการใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง คือ พ่อ ตา พ่อใหญ่ และหมอ ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 9

ญาติผู้ป่วย: “ลูกหนูมันให้ยามมือคั้นหะมะจ๊ะ หนูกับผัวไปได้นอนเลย”

หมอสมุนไพรมัน: “เด็กน้อยให้ยามมือคั้น คือบ เอามันมา พ่อใหญ่สิเป่าหัวให้” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 9 กันยายน 2559)

2) *คำถามวาทศิลป์* คำถามวาทศิลป์ คือ การใช้ภาษาที่มีรูปประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ กล่าวคือ ผู้ส่งสารหรือผู้พูดกล่าวด้วยรูปประโยคคำถาม โดยมีการใช้คำที่แสดงการถาม เช่น ใคร หรือไม่ หรือเปล่า อย่างไร ทำไม ไหน ในประโยค แต่โดยเจตนาของผู้ส่งสารนั้นไม่ต้องการคำตอบจากผู้ฟังหรือผู้รับสาร ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 10

หมอสมุนไพรมัน: “เบิ่งเด้อ คันอาทิตย์นึ่งบ่เซา ค่อยมาเอายาไปกิน ข่อยสิเตรียมยาไว้ โทรมมาบอกกะได้ว่าเป็นจิงได้” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 20 สิงหาคม 2559)

3) *อุปลักษณ์* การใช้อุปลักษณ์ในฐานะเป็นตัวบ่งชี้คุณลักษณะการโน้มน้าวนี้ ทำให้ถ้อยคำที่ผู้ส่งสารได้กล่าวไปยังผู้รับสารนั้นเกิดความพึงพอใจ ประทับใจ ส่งผลให้ผู้ฟังนั้น เกิดความคล้อยตามได้ง่ายมากขึ้น ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 11

หมอสมุนไพรมัน: “มันแดงๆอยู่ข้างเทิง เป็นหมอกบ่วายนี่ละ พอสีแดงๆนี่มันจางลง มันกะเซาแล้วละ” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 9 กันยายน 2559)

จากตัวอย่างหมอสุนไพรมีการเลือกใช้คำอุปลักษณเปรียบเทียบลักษณะผิวหนังของมนุษย์กับลักษณะทางธรรมชาติ โดยมีคำว่า “เป็น” เป็นคำบ่งชี้ว่าถ้อยคำต่อไปคือ อุปลักษณ หมอกบว้าย คือลักษณะอาการผิวหนังที่มีสีแดงปกคลุมอยู่อย่างบางเบา เป็นการโน้มน้าวให้ผู้ฟังเกิดความคล้อยตามได้ว่าอาการความรุนแรงของโรคนั้นอยู่ในระดับไม่รุนแรง ผู้ป่วยและญาติ จึงเกิดความสบายใจมากยิ่งขึ้น

4. คุณลักษณะความแจ่มชัด คือ ลักษณะการให้ข้อมูลที่ชัดเจน ครบถ้วน ทำให้ผู้ฟังเข้าใจสารไปในทางเดียวกับผู้ส่งสาร ไม่เกิดความสับสน ภาษาที่แจ่มชัดจะต้องไม่คลุมเครือ หรือตีความได้หลายแง่มุม มีคำบ่งชี้ทางภาษาที่หมอสุนไพรรพพื้นบ้านไทยอีสานที่แสดงความแจ่มชัด ได้แก่ การใช้คำแสดงหลักฐานหรือเห็นภาพ และการอ้างอิง

1) การใช้คำแสดงหลักฐานหรือเห็นภาพ การใช้คำแสดงหลักฐานหรือให้เห็นภาพ เช่น คำว่า ด้วย โดย เช่น อย่าง ดัง ในการสื่อสารของหมอสุนไพรรพพื้นบ้านไทยอีสานมีคุณลักษณะแสดงความแจ่มชัด โดยมีคำบ่งชี้ที่เป็นคำแสดงหลักฐาน ได้แก่ คำว่า อย่าง เช่น ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 12

หมอสุนไพรรพ: “หล่อยนี้ ข่อยเคยรักษาอยู่ได้ *อย่าง*ผมแม่ที่อยู่บ้านหวนา เป็นหล่อยอยู่ขา ย่างบได้อยู่เป็นปี กะมาหาข่อย กะรักษาอยู่ 5 – 6 เดือนกะย่างได้ ขากะมีแสงขึ้น วิธีของข่อยนี้ในตำราเพิ่นกะว่าไว้อยู่ ยากะต้องใช่ 30 อย่างนี้ละ หลายอย่างกะหาเอาเองบได้แล้ว มันเบ็ด บมีหม่องสีไปเอา ตะก็ ข่อยไปเก็บเอาอยู่สุรินทร์พุ่นนะ มันอยู่ในดงในดอน มีผีรักษาได้ คนทั่วไปต้องคิดว่าสิได้เห็น...” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 26 สิงหาคม 2559)

2) การอ้างอิง การอ้างอิงโดยการซ้ำข้อความบางส่วน หรือ ทั้งหมดการใช้ตัวบ่งบอก (deixis) ดังกล่าว นั้น นี้ และ เดียวกัน การใช้คำแทน (substitution) เช่น กรณิ เรื่อง ประเด็น แทนรายละเอียดที่พูดก่อนหน้า การอ้างอิงนี้เป็นกลวิธีทางภาษาที่เพิ่มความชัดเจนให้แก่ข้อความ ในวิถีปฏิบัติทางการสื่อสารของหมอสุนไพรรพพื้นบ้านมีคุณลักษณะการอ้างอิง โดยมีคำบ่งชี้ คือ นี้ นั้น เดียวกัน ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 13

ผู้ป่วย: “มันบมีแสง แต่ว่าพอนน้ำ กวดบ้านได้ยู อย่างกะพอได้ แต่บค่อยมีแสง”

หมอสุนไพรรพ: “กะเป็นแนว *มี* มันกะเป็น *จ้งซี้* ละ ไส ย่างให้เบ็งดู” (นายเผือก พลพันธ์ วันที่ 8 กันยายน 2559)

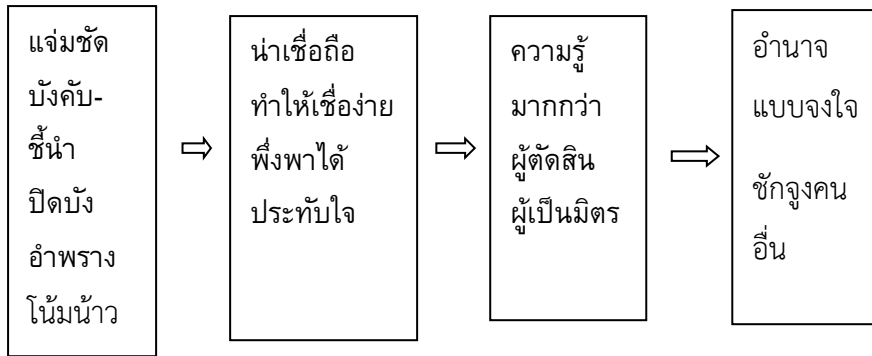
จากคุณลักษณะทางภาษาที่ปรากฏในการใช้ภาษาของหมอสุนไพรรพพื้นบ้านไทยอีสาน แสดงให้เห็นถึงกลวิธีทางภาษาที่หมอสุนไพรรพเลือกใช้เพื่อแสดงอำนาจเหนือผู้ป่วยในสถานการณ์การรักษาโรค ซึ่งหมอสุนไพรรพนั้นมีบทบาทและหน้าที่เป็นผู้รักษาและเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นเมื่อผู้ป่วยมาขอรับความช่วยเหลือ ผู้ป่วยจึงกลายเป็นผู้ให้ความยินยอมและยอมรับการใช้อำนาจครอบงำความคิดและพฤติกรรมดังกล่าว

ตารางที่ 1 ตารางแสดงคุณลักษณะทางภาษาและตัวบ่งชี้ทางภาษาของหมอสุมโนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน

คุณลักษณะทางภาษา	ตัวบ่งชี้ทางภาษา											
	การ ใช้คำ แสดง ง หลัก ฐาน	การอ้างอิง บังคับ	กริยา บังคับ	กริยา อนุญาต	กริยาขึ้นนำ	ประโยค คำสั่ง	การไม่ ระบุ แหล่งที่มา อย่าง ชัดเจน	อุป ลักษณ์	ข้อมูลไม่ ครบถ้วน	ทำเป็น เรื่อง เล็ก	คำ สรรพ นาม	คำถาม วาทิตล ปี
การ บังคับ- ขึ้นนำ			✓	✓	✓	✓						
ความ ปิดบัง อำพราง							✓	✓	✓	✓		
3. การ โน้มน้าว								✓			✓	✓
4.ความ แจ่มชัด	✓	✓										

จากตารางแสดงคุณลักษณะทางภาษาและตัวบ่งชี้ทางภาษาของหมอสุมโนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน มาวิเคราะห์โดยการนำคุณลักษณะทางภาษามาพิจารณาด้านอำนาจทางสังคม พบว่า ตัวบ่งชี้ทางภาษาที่พบมากที่สุด คือ การใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ โดยพบในคุณลักษณะความปิดบังอำพรางและการโน้มน้าว ตัวบ่งชี้อื่น ๆ พบว่ามีปรากฏอยู่ตามคุณลักษณะต่าง ๆ การใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์นี้เป็นการกล่าวถ้อยคำเปรียบเทียบกับสิ่งหนึ่ง เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเจตนาในการเลือกใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อสื่อความหมายถึงเจตนาของผู้ใช้ภาษา เจตนาดังกล่าวนี้คือความต้องการปิดบังข้อมูลบางอย่าง และเพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเกิดการคล้อยตาม ในขณะเดียวกัน ผู้ใช้ภาษาก็จะมีคุณสมบัติตามที่สังคมได้กำหนดให้เป็นบรรทัดฐานทางสังคมเช่นเดียวกัน คุณสมบัติดังกล่าว ทำให้ตัวของบุคคลกลายเป็นบุคคลที่มีสถานภาพแตกต่างไปจากบุคคลธรรมดาทั่วไป จึงเกิดเป็นภาพลักษณ์ของบุคคลนั้น ซึ่งหากพิจารณาถึงผลสุดท้ายของการใช้ภาษาสื่อเจตนาอันนี้คือ การมีอำนาจและการใช้อำนาจของบุคคลเหล่านั้นนั่นเอง จากคุณลักษณะทางภาษาสู่การใช้อำนาจนี้สามารถสรุปโดยการแสดงผังได้ดังนี้

คุณลักษณะทางภาษา คุณสมบัติ ภาพลักษณ์ มิติของอำนาจ

ภาพที่ 1 ผังจำลองแนวการสรุปร่างอำนาจในภาษาของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน
ที่มา ประยุกต์จากแนวคิดของ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2558 : 43)

คุณลักษณะทางภาษาที่ปรากฏจากการสื่อสารของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานปรากฏคุณลักษณะทางภาษา คือ ความแจ่มชัด การบังคับ-ชี้แนะ ความปิดบัง อำพราง การโน้มน้าว ได้สร้างคุณสมบัติของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานให้เป็นผู้ที่น่าเชื่อถือ สามารถเชื่อถือได้ง่าย ฟังพาได้และมีความน่าประทับใจ ซึ่งส่งผลให้หมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานมีภาพลักษณ์ คือเป็นผู้มีความรู้มากกว่าผู้ป่วย และชาวบ้านโดยทั่วไปเป็นผู้ตัดสินชีวิตและความเป็นไปของผู้ป่วยและผู้เป็นมิตรต่อผู้ป่วย ญาติของผู้ป่วยด้วยความหวังดีจตุตถุติมิตรในมิติของอำนาจทางสังคม หมอสมุนไพรจึงมีอำนาจแบบจงใจชักจูงผู้อื่น แต่การใช้อำนาจนี้เป็นไปอย่างแนบเนียน โดยที่ผู้ป่วยมิได้รู้สึกว่าได้โดนบังคับขืนใจ และเป็นการยอมรับการอยู่ภายใต้อำนาจด้วยความเต็มใจ

สรุปผลการวิจัย

ตัวบ่งชี้ทางภาษาคือถ้อยคำและรูปประโยคต่าง ๆ ที่หมอสมุนไพรใช้ในการสื่อสารนั้นสามารถแสดงคุณลักษณะ 4 คุณลักษณะ คือ ความแจ่มชัด การบังคับ-ชี้แนะ ความปิดบังอำพราง และการโน้มน้าว คุณลักษณะดังกล่าวได้แสดงให้เห็นคุณสมบัติทางสังคมของทำเนียบภาษาหมอพื้นบ้าน คือ ความน่าเชื่อถือ ทำให้เชื่อได้ง่าย ฟังพาได้ และน่าประทับใจ จากคุณสมบัติทางสังคมที่ปรากฏขึ้นนี้ จึงตีความในมิติของภาพลักษณ์ของหมอสมุนไพรพื้นบ้านที่ปรากฏต่อสาธารณะว่าเป็นผู้มีความรู้มากกว่า เป็นผู้ตัดสิน และเป็นผู้เป็นมิตร ซึ่งสามารถสรุปจากภาพลักษณ์ของหมอสมุนไพรดังกล่าวได้ว่า หมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสานเป็นผู้ที่มีอำนาจในมิติของการจงใจชักจูงผู้อื่น ให้อยอมปฏิบัติตามที่หมอสมุนไพรสั่งการด้วยความเต็มใจและเชื่อว่าจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการรักษาโรค

อำนาจภาษาถ้อยคำ (วจนะ) เป็นอำนาจที่เกิดจากการกล่าวของหมอสมุนไพรพื้นบ้านไทยอีสาน เป็นอำนาจที่มีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อของผู้ป่วยและบุคคลต่าง ๆ ในสังคมท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากถ้อยคำภาษาที่มีลักษณะพิเศษ เช่น ภาษาบาลีซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยอีสานที่มีความเชื่อทางศาสนาอย่างเหนียวแน่น และคำเรียกชื่อสมุนไพรที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องความหมายของถ้อยคำ เมื่อเกิดความเชื่อมั่นที่มีต่อหมอสมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรที่หมอใช้นั้นแล้ว การรักษาโรคด้วย

วิธีการต่างๆ หรือข้อห้ามต่าง ๆ ที่หมอสมนไพรสั่งการให้ปฏิบัติ หรือห้ามปฏิบัติ ผู้ป่วยก็จะยินยอมเชื่อฟังคล้อยตามได้โดยง่าย และไม่มีข้อโต้แย้ง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงมีมากกว่าหมอผู้บำบัดโรคกับผู้ป่วย แต่มีความสัมพันธ์ในลักษณะผู้สั่งการและผู้รับคำสั่ง แต่ความสัมพันธ์ลักษณะเช่นนี้แอบแฝงอยู่ภายใต้บริบทวัฒนธรรมของสังคมที่ให้ความสำคัญในเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา การแสดงอำนาจของผู้ใช้ภาษา จึงเป็นไปในลักษณะแนบเนียน ผู้ถูกสั่งการจึงไม่รู้สึกรู้สียงถึงการครอบงำแต่อย่างใด

เอกสารอ้างอิง

กึ่งกาญจนา เทพกาญจนา. (2535). **การใช้ภาษาการตรวจรักษาโรคของอายุร**

แพทย์: รายงานผลการวิจัย. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ์ และคณะ. (2547). **หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยที่**

ได้รับรางวัล: การวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและวาทกรรม: รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2558). **รายงานวิจัยโครงการภาษาอำนาจ : การ**

วิเคราะห์วจนลีลาของภาษากฎหมาย ภาษาการเมือง ภาษาสื่อ และ ภาษาวิชาการของสังคมไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.กรุงเทพฯ.

Biber, Douglas. (1988). **Variation across Speech and Writing.** Cambridge:

Cambridge university press.

Fairclough, N. (1995). **Media Discourse.** London: Edward Arnold.